

Gósy Mária: Pszicholingvisztika. Osiris, Budapest, 2005. 401 lap

A magyar nyelvészeti interdiszciplínák értékes művel gyarapodtak Gósy Mária munkája révén. A mára már egyetemi, főiskolai kurzusokká szerveződött pszicholingvisztika nélkülözni kényszerült egy korszerű szemléletű, átfogó és kiérlelt ismereteket közvetítő kézikönyvet. Bár rövidebb-hosszabb tanulmányokat, monográfiákat szenteltek jelentős pszicholingvisztikai témáknak (nyelvi értés-észlelés, gyermeknyelv, mentális lexikon, kétnyelvűség, írás-olvasás stb.) Gósy, Lengyel, Pléh, Réger és mások, ám mégis hiányzott egy átfogó munka. Nem egyszer egy-egy pszicholingvisztikai kérdés bemutatása úgy kezdődött, hogy „képzeljük el...”, és utána következett az el nem végzett „magyarosított” kísérlet. Két nem kívánatos helyzetet számol fel tehát Gósy Mária: egyfelől a pszicholingvisztika teljes horizontját megrajzolja, másfelől imponálóan gazdag magyar empirikus anyagot mutat be. A bemutatáson túl a következtetések levonásával, az elméletalkotással sem marad adós; ennek köszönhetően magyar empirikus adatok szembesíthetők az általános, rendszerint az indoeurópai nyelvek pszicholingvisztikáján alapuló modellekkel.

A munka nyolc szerkezeti egységben (fejezetben) mutatja be a pszicholingvisztika ismeretanyagát. A könyv olvashatóságát és tanulhatóságát szolgálja az egy-egy fejezet végét lezáró összefoglalás. E részben adja meg a szerző a hivatkozásokat és a fontosabb szakirodalmi tételeket. A hivatkozott szakirodalom korrekt: megfelel a történetiség és modernség követelményének. A választott megoldás hathatósan segíti a kitűzött célt: egy modern ismereteket közvetítő egyetemi tankönyv megírását.

A pszicholingvisztika kialakulása (1.) fejezetben valamennyi fontos forrás szóba kerül mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban, gondos a filológiai adatolás. Külön is meg kell említeni, hogy a ritkábban szóba hozott német (Herbart, H. Paul, W. Wundt) előzményekre is kitér, a magyar előzmények tekintetében komoly újdonság Kempelen Farkas és Lux Gyula munkásságának „felfedezése” a pszicholingvisztika számára. Viszont az orosz pszichológia (Vigotszkij, Leontyev) több helyet kaphatott volna.

A 2. fejezet a beszéd folyamatok legfőbb anatómiai, fiziológiai szervét, az agyat tekinti át a beszéd- és nyelvi képesség lokalizálása, funkcionálása szempontjából. Az áttekintés számot ad a legfontosabb filogenetikus és ontogenetikus mozzanatokról, az agyban lejátszódó nyelvi folyamatok vizsgálati módszereiről, a kéz- és féltelke-dominanciáról, a nyelv és az értelmi intelligencia kapcsolatáról. Végül az emlékezés, emlékezet legfontosabb kérdéseit tárgyalja. E fejezetben kiemelendő, hogy a szerző jó szakmai, pedagógiai érzéssel csoportosít és arányosít, hiszen egy dinamikusan fejlődő területről van szó, ahol nagyon is helyén való a megfontolt kritikai válogatás az újabb eredmények között.

A beszédprodukciónál foglalkozó (3.) fejezetben egyfelől (főleg Clark és Levelt modelljeire építve) érthető és igazolt képet kap az olvasó a szöveg- és mondatprodukciónál. Ezzel egyenrangúan fontos, hogy a szerző magyar nyelvi anyagra, maga által gyűjtött megakadásjelenségekre, a spontán magyar beszédben előforduló hibákra (elszólás, szóvakság stb.) alkalmazza az általános tételleket. Szembesülnek tehát a nemzetközi (elsősorban angol nyelvi) szakirodalmi adatokon alapuló modellek a magyar empirikus anyaggal. Itt az összeilleszthetőségnek lehetünk tanúi.

A könyv leghosszabb fejezete (4.) a beszédészlelés és -értés folyamatait tárgyalja. Mindenekelőtt a (recenziókban ritkán szóvá tett) tudományos fegyelmezettséget kell kiemelni, hiszen a tárgyalt

folyamatok nemzetközileg is méltánylandó magyar empirikus kutatásai Gósy Mária nevéhez kötődnek: nem könnyű tehát e gazdag és szerteágazó anyag felsőoktatási célú tömörítése, szelektálása.

Bemutatja a beszédértés különböző modelljeit: a motoros teóriától a kognitív modellekig. Részletezi a beszédhallás fiziológiáját szegmentális, szupraszegmentális szinten. Külön alfejezetek tárgyalják a szó-, mondat- és szövegszintű értési folyamatokat. Megismerkedhetünk a szerző által kidolgozott (GMP), a beszédretardációt, zavarokat diagnosztizáló tesztekkel; ezzel ízelítőt kapunk az alkalmazott pszicholingvisztikából.

Az 5. fejezet a mentális lexikonnal, az „agyi szótár”, az egyéni szókincs és annak „agyi” tárolása. A többi nyelvi szinttel egybevetve, a szókincs rendelkezik a legtöbb elemmel, ez a legnyitottabb nyelvi szint, ennek köszönhető, hogy szinte valamennyi pszicholingvisztikai kézikönyv külön fejezetet szentel neki. Bemutatja a szerző a mentális lexikon nagyságát vizsgáló eljárásokat, a mentális lexikon felépítésére, működésére szervezett kísérleteket, illetve az ezek nyomán kialakított modelleket, elméleteket. Külön alfejezetet szentel az asszociációs vizsgálatoknak, bevonva a magyar adatokat is; a lexikális hozzáférés alfejezet részletezi a szószintű értési és produkciós folyamatokat.

Az anyanyelv elsajátítását (6. fejezet) egyes szerzők az első három életév eseményének tekintik, vizsgálatukat főleg erre az életkorra korlátozzák. Más szerzők – így jár el Gósy Mária is – a további éveket is bevonják. Mindkét közelítésmód igazolható. Az első, a rövidebb időperspektíva szerint a nyelvsajátítás egy „radikális” folyamat, a hangsúly a változásokon van, miközben konfliktushelyzet teremtődik az egyes periódusok kapcsolatában: a kontinuitás – diszkontinuitás (folytatólágosság – megszakíthatóság) tekintetében. A második, a hosszabb periódus esetében is kétségtelenül megvan az említett konfliktushelyzet, de enyhébb formában. Gósy több-kevesebb részletességgel a serdülőkorig tekinti át a nyelvi fejlődést: különösen részletes képet kapunk a hangtani, lexikai eseményekről. Jól érzékelteti a szerző, hogy az anyanyelv elsajátításának integrált elméleti modelljének kidolgozása még várat magára, több – egymással ma még nem feltétlenül harmonizáló – elmélet vívja harcát az empirikus tények magyarázatáért.

E fejezet jelentősége – túl az egyetemi, főiskolai tananyagban – az, hogy mind az óvodai, mind a kisiskoláskori anyanyelvi nevelés megbízható alkalmazott pszicholingvisztikai ismeretekre támaszkodhat. Jól ötvöződnek az alap- és alkalmazott kutatások, a többféle lehetőség közül a kis-kamaszok körében végzett asszociációs vizsgálatra hívjuk fel a figyelmet. Ezeket az eredményeket, például a tankönyvszerzők aligha kerülhetik meg.

A 7. fejezet a beszédprodukció és beszédfeldolgozás zavarai címet viseli. Értően választja szét a nyelvi és a beszédzavarokat. Az alfejezet érdeklődésének homloklaterében inkább a gyermekkorai esetek, események állnak (pl. megkésített beszédfejlődés, gyermekkori nagyothallás, hangképzési zavarok stb. fonetikai, lexikai, mondattani és szövegnyelvi szinten), az olvasó hasznos ismeretekre tesz szert az (felnőttkori) afáziafajtákról is.

Az előző fejezetek jobbra a nyelvi képességek hangzó (orális) manifesztációját vették górcső alá – mint láttuk – változatos szempontokat érvényesítve. A záró fejezet az írott nyelv elsajátításának egyik jelentős aspektusát, az olvasást vizsgálja. Nemcsak általában, hanem napjaink anyanyelvi nevelése szempontjából is fontos kérdéssről van szó: ismert az írott szövegértés gyenge színvonala magyar iskolások (és feltehetőleg felnőttek) körében (is). Ismerteti a különböző olvasáselméleti modelleket, ezek közül a metanyelvi ismereteket feltételezőket fejt ki bővebben. Részletes képet kapunk a magyar olvasás tanítás történetéről; bemutatja napjaink különböző olvasástípusait. A többféleségből következik, hogy az olvasás, illetve tanításának módja sem követhet egyetlen módszert: egy – minden részletében még nem világos – közös szakasz után tanítani/tanulni kell a különböző olvasástípusok birtokba vételének konkrét módjait. Ma több (de még nem teljes) ismereteink vannak az olvasási nehézségekről, ezekről részletesen szól a szerző.

A könyvet bőseges tárgymutató zárja, amely hathatósan segíti az olvasót a szakma modern állapotaival való tájékozódásában. A tárgyszavak kiválasztása korrekt.

A könyv a legjobb értelemben véve didaktikus, ami nem csak – a már említett – tanulhatóságra vonatkozik, hanem arra is, hogy a pszicholingvisztikával ismerkedni kívánó a megbízható szakmai ismeretek mellett további kutatásra ösztönöző gondolatokat is kap.

Lengyel Zsolt